

Tanulmányok

2019 ISMÉT A „NŐK ÉVE” AZ AKADÉMIÁN¹ – TÖREKVÉSEK A NŐK TUDOMÁNYOS PÁLYAFUTÁSÁNAK TÁMOGATÁSÁRA

ONCE AGAIN, A ‘YEAR OF WOMEN’ AT THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES EFFORTS TO PROMOTE WOMEN’S ACADEMIC CAREER

Lamm Vanda*, Nagy Beáta**

*az MTA rendes tagja, professzor emerita, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, Széchenyi István Egyetem, Győr
lamm.vanda@tk.mta.hu

**egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest
beata.nagy@uni-corvinus.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Az MTA 2016. évi akadémikusválasztása azzal a meglepő eredménnyel zárult, hogy egyetlen nő sem került be az új akadémikusok közé. Ez az eredmény nagy felháborodást és aktív tudományos vitát váltott ki, majd pedig Nők a Kutatói Életpályán Elnöki Bizottság létrehozását eredményezte. Ezen fejleményeknek is tulajdonítható, hogy 2019-ben rendkívül magas számban kerültek nők az új akadémikusok közé.

Tanulmányunk helyzetjelentést kíván adni a magyar nők tudományos életen belüli pozíciójának néhány sajátosságáról, a bizottsági munka hároméves folyamatának legfontosabb állomásairól, és az ennek nyomán végrehajtott konkrét lépésekről. Bár a kérdés rendkívül összetett, már az utolsó elnökválasztás tükrében is látható, hogy melyek azok az intézkedések, amelyek révén már viszonylag kis odafigyeléssel is mind a nők jelölésének folyamata, mind az akadémikussá válást megelőző nagydoktori fokozat megszerzése kiegyensúlyozottabbá és kiegyenlítettebbé válhatna.

ABSTRACT

In 2016 at the General Assembly of the Hungarian Academy of Sciences (HAS) not a single woman was elected to the members of the Academy. That created outrage and scientific dispute as well as resulted in the establishment of the Presidential Committee Facilitating Women’s Academic Advancement at the Hungarian Academy of Sciences. Thanks to these developments

¹ A szerzők szeretnék megköszönni az MTA Titkárságának segítségét az adatokhoz való hozzáférésben, továbbá a Nők a Kutatói Életpályán Elnöki Bizottság tagjainak az itt említésre kerülő kérdésekben való közös gondolkodást és munkálkodást.

at the elections of 2019 an unprecedented high number of women were elected to the members of the Academy.

Our paper wishes to report progress describing some special features of Hungarian women's academic career, the results of the three years' activities of the Committee and the concrete measures adopted on its motions. Although the problem is extraordinarily complicated, the results of the last election to the membership of HAS showed that due to some solicitude what measures might contribute to more balanced and more equal nominations to the membership of the Academy, and to promote women in obtaining the scientific title of the Doctor of HAS as a stage preceding becoming a member of the Hungarian Academy of Sciences.

Kulcsszavak: nők a tudományban, akadémikus nők, Nők a Kutatói Életpályán Elnöki Bizottság, nemek egyenlősége, esélyegyenlőség

Keywords: women in science, women members of the Academy, Presidential Committee Facilitating Women's Academic Advancement, gender equality, equal opportunity

2016-ban, a Magyar Tudományos Akadémia 187. közgyűlésén nagy feltűnést keltett Somogyi Péter akadémikus felszólalása, amelyben egy nagyon is égető, de nem új problémára hívta fel a figyelmet: nevezetesen arra, hogy a Magyar Tudományos Akadémia tagjai között igen kevés a nő. Felszólalásában, amelyet később a *Magyar Tudomány* című lap is közölt, utalt arra, hogy ezt a méltatlan helyzetet mielőbb orvosolni kellene, miként ezt már más országokban megtették. A hozzászólás és a publikáció egyaránt aktív és építő jellegű vitát váltott ki. Somogyi Péter felszólalásával és írásával (2016) kapcsolatban, amely a provokatív *Alkalmasak-e nők az MTA tagságra?* címet viselte, számos válasz érkezett, például: Hargittai Magdolna (2016), Kamarás Katalin (2016), Lamm Vanda (2016), Csépe Valéria (2017) és Csermely Péter (2017).

A helyzet orvoslására Somogyi Péter egyben javaslatokat is tett. Tény, hogy ezek a javaslatok nem kerültek a helyszínen elfogadásra, azonban az Akadémián elkezdődött egy folyamat. Első lépésként az MTA (említett) 187. közgyűlése elfogadta 5/2016. (V.2.) sz. határozatát, amely szerint „Az Akadémikusok Gyűlése megbízza az Akadémia Elnökségét azzal, hogy Somogyi Péter akadémikus javaslata alapján vizsgálja meg az akadémikus jelölés és választás eljárásának módját, különös tekintettel a nőekkel szembeni esetleges diszkriminációra, és vizsgálata eredményét terjessze az Akadémikusok Gyűlésének következő ülése elé”.

Ezen túlmenően, néhány hónappal a 2016. májusi közgyűlés után, Lovász László, az MTA elnökének kezdeményezésére létrejött a *Nők a Kutatói Életpályán Elnöki Bizottság*. Feladatai kiterjednek nemcsak a női akadémikusok alacsony számával összefüggő problémák vizsgálatára és a helyzet javítása érdekében javaslatok megtételére, hanem – ehhez kapcsolódóan – arra is, hogy a kutatói és az egyetemi oktatói életpályát választó nők szakmai előmenetelét miképpen lehetne

segíteni, és miképpen lehetne növelni az általános és középiskolás lányok érdeklődését a kutatás, ezen belül is kiemelten a természettudományok iránt.

Mivel az idézett közgyűlés óta eltelt három év, és magunk mögött tudhatjuk az újabb akadémikusválasztási ciklust, mód van arra, hogy értékeljük a két választás közötti tevékenységeket, tendenciákat és változásokat. Tanulmányunkban először rövid történeti áttekintést nyújtunk a magyar nők akadémikussá válásának legfontosabb mérföldköveiről, majd bemutatjuk az akadémikusnők számának növelésére tett lépéseket, végül összegezzük ennek a munkának az első eredményeit.

1. KÖZEL 200 ÉVES AKADÉMIÁNK NŐI TAGJAI – TÖRTÉNETI ÉS JELENKORI ÁTTEKINTÉS

Az MTA fennállása, 1825 óta összesen negyvennégy nőt választottak a testület tagjai közé, ami bizony igencsak kevés, főleg ha azt nézzük, hogy majd kétszáz év alatt sok száz tudós férfiú vált az Akadémia tagjává. Összességében a női akadémikusok száma akkor is nagyon alacsony, ha figyelembe vesszük, hogy Magyarországon az egyetemek kapui a nők előtt igencsak későn és fokozatosan nyíltak meg (Pető, 2018). Ennek fényében nem meglepő, hogy a második világháború előtt az MTA-nak egyetlen nő sem volt tagja.

A jelenleg hatályos szabályok (a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló többször módosított 1994. évi XL. törvény, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Alapszabálya és Ügyrendje) értelmében az akadémikusok körét magyar állampolgárságú rendes és levelező tagok (hazai tagok), továbbá külső és tiszteleti tagok alkotják. A külső tagok az alapvetően életvitelszerűen nem Magyarországon élő, nem vagy nem csak magyar állampolgárságú, magukat magyarnak valló tudósok; a tiszteleti tagok pedig külföldi tudósok. A külső és tiszteleti tagokkal éppen ezért jelen írásunkban nem foglalkozunk. A rendes és levelező tagokat a tudományos osztályok jelölik, mégpedig alapvetően az adott osztályhoz tartozó akadémikusok ajánlása alapján; tagjelöltekké azok válnak, akik a hazai akadémikusoktól kellő számú ajánlást kapnak. Az Akadémia tagjainak megválasztására a hazai akadémikusok közgyűlésén kerül sor, tagválasztó közgyűlést háromévenként tartanak. Korábban előfordult, hogy nem csak háromévente választottak új tagokat.

Az első női akadémikus Andics Erzsébet történész volt, aki 1949-ben lett levelező tag, és már a következő évben rendes taggá választották.² Ezután hosszabb szünet következett, és csak több mint egy évtized múlva, 1961-ben került be nő a tudós testület tagjai közé, mégpedig Radnót Magda orvos; őt követte Szabolcsi Gertrúd biokémikus, akit 1967-ben választottak az MTA tagjai közé. 1973-ban

² Mindez nyilván összefüggött Andics Erzsébet kommunista múltjával, valamint neki és férjének, Berei Andornak az új rendszerben betöltött politikai szerepével.

1. táblázat. Az akadémikusok nemek szerint, női levelező tagjelöltek és levelező taggá választottak (1990–2019)

Év	Összes akadémikus (választás előtt)	Összes férfi	Összes nő	Nők aránya (%)	Az összes új jelölt levelező tagságra	Női levelező tagjelöltek	Megválasztott nők az évi választás során	Megválasztott nők
1990. május	282	273	9	3,19%	58	5	1	Heller Ágnes filozófus II. Oszt. (elhunyt 2019)
1990. december			9		2		0	
1993. május	289	282	7	2,42%	32	8	0	
1995. december	304	296	8	2,63%	33	10	1	Tóth Klára (Szepesváry Tamásné Tóth Klára) kémikus, VII. Oszt. (elhunyt 2013)
1998. május	316	307	9	2,84%	34	9	2	Ferge Zsuzsa (Ferge Sándorné Kecskeméti Zsuzsa) szociológus, IX. Oszt. Németh Judit (Dörnyeiné Németh Judit) fizikus, XI. Oszt. (elhunyt 2019)
2001. május	346	335	11	3,17%	49	12	2	Ádám Veronika (Ádám-Vizi Veronika) orvos, V. Oszt. Hetényi Magdolna geokémikus, X. Oszt.
2004. május	354	340	14	3,95%	40	18	3	Erdei Anna biológus, VIII. Oszt. Hargittai Magdolna (Hargittai Istrvanné Vámbídy Magdolna) kémikus, VII. Oszt. Kurutzné Kovács Márta kémikus, VI. Oszt.

2007. május	364	344	20	5,49%	28	20	7	Barnabás Beáta biológus, növénytermesztő, IV. Oszt. Csépe Valéria pszichológus, II. Oszt. É. Kiss Katalin nyelvész, I. Oszt. Lamm Vanda jogász, IX. Oszt. Ligeti Erzsébet orvos, V. Oszt. Oláh Edit onkogenetikus, V. Oszt. R. Várkonyi Ágnes (Rutikay Kálmáné) történetész, II. Oszt. (elhunyt 2014)
2010. május	364	342	22	6,04%	31	18	3	Kamarás Katalin fizikus, XI. Oszt. Kondorosi Éva (Kondorosi Adámné Kuzsel Éva Zsuzsanna) biológus, VIII. Oszt. Schaff Zsuzsa orvos, V.
2013. május	364	338	26	7,14%	26	14	4	E. Kövér Katalin kémikus, VII. Oszt. Kovács Melinda állatorvos, IV. Oszt. Madas Edit irodalomtörténész, I. Oszt. Pálné Kovács Ilona jogász, regionális tudományok IX. Oszt.
2016. május	364	340	24	6,59%	26	12	0	
2019. május	365	333	32	8,76%	35	17	10	Bollobás Enikő irodalomtörténész, I. Oszt. Buzás Edit Irén biológus, VIII. Oszt. Csákiné Michélli Erika mezőgazdász, IV. Oszt. Helyes Zsuzsanna orvos, gyógyszerkutató, V. Oszt. Holmann Judit kémikus, VII. Oszt. Kovács Ilona pszichológus, II. Oszt. Padisák Judit biológus, VIII. Oszt. Sperlágh Beáta orvos, gyógyszerkutató, V. Oszt. Szalai Júlia szociológus, IX. Oszt. Voszka Éva gazdaságtörténész, IX. Oszt.

Forrás: MTA Titkárság

viszont egyszerre négy nő lett levelező tag, mégpedig Garas Klára művészettörténész, Hollán Zsuzsa orvos, Kliburszkyne Vogl Mária geokémikus és Péter Rózsa matematikus. Az elkövetkező több mint másfél évtized alatt, vagyis öt, akadémikust választó közgyűlésen mindössze négy nő lett az MTA levelező tagja, így 1976-ban Falusné Szikra Katalin közgazdász, 1985-ben Ancsel Éva filozófus és T. Sós Vera matematikus, 1987-ben Ormos Mária történész. 1989-ig tehát mindössze tizenegy nőt választottak az MTA tagjai közé, és közel négy évtized alatt csak nyolc olyan tagválasztó közgyűlés volt, amelyeken nőt is levelező taggá választottak. (Lásd ezzel kapcsolatban Palasik Máriának a Magyar Tudomány Ünnepe 2018. évi rendezvényén tartott előadását, továbbá Palasik–Papp, 2007; Balogh–Palasik, 2010, valamint Tigyi, 2006.)

Annak ellenére, hogy mind a mai napig nagyon alacsony a női akadémikusok száma, a rendszerváltozás után némi – igencsak szerénynek nevezhető – változás történt. Így az 1990. májusi közgyűlésen választották az MTA tagjává Heller Ágnes filozófust, és 1990 óta mindössze három olyan közgyűlés volt, amikor nők nem kerültek be az MTA tagjai közé. Ilyen volt az 1990. decemberi közgyűlés (1990-ben két közgyűlést tartottak), valamint az 1993. és a 2016. évi tagválasztó közgyűlés. Megjegyzendő, hogy az 1990. decemberi közgyűlés levelező tagjelöltjei között sem volt nő. Az 1993. és az 2016. évi tagválasztásra viszont az akadémikusok nyolc, illetve tizenkét nőt javasoltak levelező tagnak, azonban egyetlenegy sem jutott be közülük az MTA tagjai közé, miként ezt az 1. táblázat is összefoglalja.

Tény, hogy az akadémiai osztályok között eltérő gyakorisággal fordul elő, hogy nőt jelölnek, majd választanak levelező, majd rendes taggá. Ezt a változatos-
ságot szemlélteti a 2. táblázat, jelezve, hogy vannak osztályok, ahol az elmúlt évtizedek során csak egy-két nő került be az akadémikusok körébe, míg máshol egyre gyakoribb a nők jelölése és megválasztása.

Ismeretes, hogy az Akadémián a tudományos osztályok legtöbbször heterogén összetételű, abban az értelemben, hogy egy-egy tudományos osztályhoz több – kétségtelen egymással rokonítható – tudományterület is tartozik. Így a női akadémikusok alacsony számának van egy olyan következménye is, hogy még azon tudományos osztályok esetében is, ahol négy–hat akadémikusnő van, valójában ők is csak az osztály által lefedett tudományterületek egy részét képviselik. Vagyis több olyan tudományterület van, amely köréből nincsenek női akadémikusok, vagy pedig a tudományterület ebből a szempontból rendkívül alulreprezentált.

Még mielőtt bárki azzal érvelne, hogy (egyelőre) nincs annyi felkészült nő a tudományos pályán, akinek a teljesítménye alkalmas lenne arra, hogy ennek alapján bekerüljön az MTA tagjai közé, álljon itt néhány adat a tudományos fozkozatot betöltők nemek szerinti megoszlásáról tudományos osztályok szerint! A 3. táblázat rámutat néhány fontos jellegzetességre. Először is, a nők jelen van-

nak a tudományos pályán, a PhD- és a kandidátusi fokozatra vonatkozó adatok különösen bizonyítják ezt, másodsor, osztályonként változik, hogy a két nem kiegyensúlyozottan van-e reprezentálva, és ez összefügg a felsőfokú oktatásban tetten érhető nemek szerinti elkülönüléssel, harmadrészt, a tudományos szinteken felfelé haladva erősebben csökken a nők, mint a férfiak jelenléte. Összességében a nők növekvő tudományos teljesítménye ellenére a két nem tudományos jelenlétét változatlanul erős horizontális és vertikális szegregáció jellemzi.

2. táblázat. Az MTA fennállása óta az egyes osztályokhoz tartozó női akadémikusok száma (2019. augusztus)

Tudományos osztály	MTA női rendes tagok (élők)	MTA női levelező tagok (élők)	Elhunyt női MTA rendes és levelező tagok
Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya	2	1	0
Filozófiai és Történettudományok Osztálya	2	1	5
Matematikai Tudományok Osztálya	1	0	1
Agrártudományok Osztálya	2	1	0
Orvosi Tudományok Osztálya	4	2	2
Műszaki Tudományok Osztálya	1	0	0
Kémiai Tudományok Osztálya	2	1	1
Biológiai Tudományok Osztálya	2	2	1
Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya	3	2	1
Földtudományok Osztálya	1	0	1
Fizikai Tudományok Osztálya	1	0	1

Ugyanakkor, mint a *3. táblázatban* is láthatjuk, az akadémikus nők alacsony száma nagyon is összefügg azzal, hogy jóval kevesebb nő rendelkezik DSc/MTA doktora címmel, mint férfi, és ez jelenti a legerősebb közvetlen és jól látható gátat az akadémikusi jelölések útjában. 2019. áprilisi adatok szerint míg 2245 férfi rendelkezik DSc/MTA doktora címmel, addig a nők esetében ez a szám mindössze 420 fő, azaz 16%. A női DSc/MTA doktora címmel rendelkezők alacsony száma azért is riasztó és elszomorító, mert míg a női és férfi PhD-hallgatók száma kiegyensúlyozott, és a PhD/DLA-fokozatot szerzők között is 37% a nők aránya, a PhD-fokozat megszerzése után a nők lényegében eltűnnek a tudományos közéletből. Ez pedig felhívja a figyelmet mind a „szivárgó vezeték” (leaky pipeline) metafora, mind az életút-megközelítés relevanciájára (Paksi, 2014).

A fiatal kutatókra vonatkozó friss eredmények, amelyekre a későbbiekben még utalunk, azt jelzik, hogy ez a kérdéskör a közeli jövőben is kulcsfontosságú marad a nők tudományos pályán maradására szempontjából (Alpár et al., 2019).

3. táblázat. Tudományos fokozattal rendelkezők eloszlása az akadémiai osztályok szerint (fő), 2019. április

	MTA doktora/ tudomány doktora		Kandidátus		PhD/DLA		Összesen
	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	
I. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya	55	135	113	149	454	347	1253
II. Filozófiai és Történettudományok Osztálya	52	186	168	301	454	533	1694
III. Matematikai Tudományok Osztálya	10	147	24	111	90	276	658
IV. Agrártudományok Osztálya	26	161	125	455	361	585	1713
V. Orvosi Tudományok Osztálya	87	419	215	542	299	488	2050
VI. Műszaki Tudományok Osztálya	20	219	33	351	118	771	1512
VII. Kémiai Tudományok Osztálya	45	264	109	305	320	441	1484
VIII. Biológiai Tudományok Osztálya	56	231	98	138	329	474	1326
IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya	35	188	177	527	494	852	2273
X. Földtudományok Osztálya	16	92	30	126	161	361	786
XI. Fizikai Tudományok Osztálya	18	203	19	146	60	270	716
Összesen	420	2245	1111	3151	3140	5398	15465

Forrás: MTA Titkárság

2. AZ AKADÉMIKUSNŐK SZÁMÁNAK NÖVELÉSÉRE TETT LÉPÉSEK: A NŐK A KUTATÓI ÉLETPÁLYÁN ELNÖKI BIZOTTSÁG MUNKÁJA

Ahogy a bevezetésben említettük, néhány hónappal a 2016. májusi közgyűlés után létrejött a Nők a Kutatói Életpályán Elnöki Bizottság, amelynek feladata az volt, hogy azonosítsa azokat a közvetlen és közvetett, széles körű akadályokat, amelyek gátolják, hogy a nők akadémiakussá váljanak; továbbá javaslatokat is tegyen a kedvezőtlen helyzet megváltoztatására. Az volt a törekvés, hogy a bizottság javaslatait már a 2019. évi akadémiaválasztás során figyelembe lehessen venni. Hosszú távú célként megfogalmazódott az az elképzelés is, hogy segíteni kell a kutatói és az egyetemi oktatói életpályán dolgozó nők szakmai előmenetelét, erősíteni kell az előmenetellel kapcsolatos ambíciókat. Az elérendő célok köre és a bizottsági tagok kompetenciája egyaránt meglehetősen széles volt³.

A bizottság csaknem hároméves munkájának részletes bemutatása nem célunk, és meg is haladná e cikk terjedelmét, ezért az alábbiakban azokra a tevékenységekre fókuszálunk, amelyeket a legfontosabbnak vélünk a 2019-es akadémiaválasztás kimenete szempontjából. A bevezetőben felidézett 2016. évi akadémiaválasztási kudarc után a már jelzett intenzív vitában számos javaslat látott napvilágot, hogy miképpen kellene növelni a női akadémikusok számát. (Lásd ezzel kapcsolatban Solymosi, 2017; Takács, 2017.) A szerzők egy része a női kvóta mellett szállt síkra, mások ezt ellenezték. Többen a tagválasztási rendszer megváltoztatásában látták a megoldást.

A 2007., majd pedig a 2019. évi tagválasztások tapasztalatai azt mutatják (2007-ben hét, 2019-ben pedig tíz nőt választottak levelező taggá), hogy bizonyos mértékig a hatályos választási szabályok mellett is növelhető a női akadémikusok száma, főleg, ha – amint erről még szó lesz – a tudományos közösség jobban figyel a tagjelölés szempontjából számításba jövő nők tudományos teljesítményére és a női tudósok MTA-n belüli helyzetére. Az alábbiakban az erre vonatkozó lépéseink egy részét foglaljuk össze.

Konzultációk kutatónőkkel

Annak érdekében, hogy megismerhető legyen a kutatónők helyzete, továbbá hogy releváns és reális javaslatokat tehessen a bizottság, először konzultációk zajlottak az MTA-n (Energiatudományi Kutatóközpont, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Társadalomtudomá-

³ A bizottság tagja: Dalos Anna PhD, Frank András MTA levelező tag, Groó Dóra CSc, Horváth Ákos PhD, Kamarás Katalin MTA r. tag, Kospál Ágnes DSc, Lamm Vanda MTA r. tag, Ligeti Erzsébet MTA r. tag, Müller Veronika DSc, Nagy Beáta CSc, Petó Andrea DSc, Szabó-Morvai Ágnes PhD, Vértési Beáta DSc.

nyi Kutatóközpont) dolgozó női kutatókkal. Bár nemcsak az MTA-n belül vannak kutatói pozíciók, hanem például egyetemeken vagy egyéb intézményeken belül is, mégis itt vannak a legkoncentráltabban jelen, és valószínűleg nekik a legközvetlenebb a kapcsolatuk az MTA vezetésével. (Ezeken túl a Semmelweis Egyetemen is zajlott egy beszélgetés.) 2017–2018-ban öt találkozó volt, amelyeket kizárólag nők számára hirdettek meg. A konzultációkat jelentős számú, aktív részvétel jellemezte.

A beszélgetések során előkerült a családalapítás és a karrierkezdés összeegyeztetésének nehézsége, benne az a probléma, hogy a kutatói pályázatok elvételre veszik figyelembe, hogy a női kutatókra háruló reprodukciós feladatok nemcsak több terhet tesznek a nők vállára, de figyelmen kívül maradnak a tudományos teljesítmények és pályázatok elbírálása során is. De nemcsak a munka-magánélet kombinációja, hanem a női kutatók kisebb mértékű szakmai elismerése, sőt a szexuális zaklatás előfordulásának tematizálására is sor került. A kutatók megfogalmazták annak igényét, hogy a bizottság dolgozzon ki javaslatokat arra, hogy a fiatal és középkorú kutatónők is ugyanúgy kibontakoztathassák a tehetségüket, mint férfi kollégáik. Felmerült a pályázati életkori határok felemelése a kisgyerekes szülők esetében, esetleg újabb pályázati keretek létrehozása az esélyegyenlőség kialakítása érdekében.

Ezeket a véleményeket erősítik meg a 45 év alatti, fiatal kutatókra vonatkozó kérdőíves vizsgálat eredményei is. (A kutatást fiatal kutatók csoportja végezte, és az eredményeket a közelmúltban publikálta. Lásd Alpár et al., 2019.) Ezen eredmények rámutattak arra, hogy a fiatal kutatónők gyakrabban késleltetik a családalapítást és a gyermekvállalást a karrier érdekében. A gyermeket nevelők, főleg a nők, gyakran tapasztaltak negatív megkülönböztetést a családi állapotuk miatt (a gyerekes nők 44,5%-a nyilatkozott így, főleg a műszaki, orvosi és kémiai tudományok területén dolgozók). A gyereknevelés és tudományos pálya kettős terhén túlmenően azonban a nők gyakran beszámoltak az elismerés hiányáról is. Ez is hozzájárulhat ahhoz, hogy tudományos előmenetel szempontjából a fiataloknál is reprodukálódjanak az eltérő esélyek. Ahogyan a beszámoló írja: „31 és 40 év között a férfiak körében felülreprezentáltak a vezetők, 31 és 35 év között pedig a docensek is. Így létszámban nem, de tudományos pozíciók tekintetében már 45 év alatt elkezd szétnyílni a tudományos előmenetel ollója” (Alpár et al., 2019).

Konzultációk az MTA tudományos osztályainak elnökeivel és a női akadémikusokkal

A nők helyzetével kapcsolatos kérdések megismertetése érdekében és a 2019. évi tagválasztás előkészítéseképpen a Nők a Kutatói Életpályán Elnöki Bizottság konzultációkat kezdeményezett az MTA tudományos osztályainak elnökeivel és az MTA női tagjaival. Ezek a találkozók mindenképpen alkalmasak voltak arra, hogy a bizottság tagjai egyfelől valamiféle információt kapjanak azzal kapcsolatban, hogy az egyes tudományos osztályokról várható-e női levelező tagok je-

lölése, másfelől pedig megismerhessék az osztályelnökök és a női akadémikusok véleményét, miképpen lehetne a nők tudományos előmenetelét segíteni. Ez minden bizonnyal segítette azt a folyamatot is, hogy nők akadémiai teljesítményének elismerése és az arról való párbeszéd napirenden maradjon.

A bizottság javaslatai

A Nők a Kutatói Életpályán Elnöki Bizottság kiemelten kezelte a női akadémikusok alacsony számával összefüggő problémákat, és a helyzet orvoslása érdekében különböző javaslatokat is megfogalmazott.

A karrier újrakezdésével és segítségével kapcsolatos intézkedések között első helyen szerepelt az, hogy segíteni kell a nőket (elsősorban kisgyermekes anyákat) abban, hogy az MTA doktora cím megszerzéséhez szükséges disszertációt meg tudják írni, és így minél több nő szerezzze meg a címet, hiszen a jövő akadémikusai közülük kerülnek majd ki. Hazai viszonylatban már az is nagy előrelépés lenne, ha a női akadémikusok és DSc/MTA doktora címmel rendelkező nők aránya közelítene a férfi akadémikusok és DSc/MTA doktora címmel rendelkező férfiak arányához.

Ennek érdekében a bizottság javasolta egy külön ösztöndíj alapítását, amely segíti a kutatónőket és az egyetemi szférában dolgozó nőket az MTA doktora cím megszerzésében. A kezdeményezés pozitív visszhangra talált, és 2018 őszén az MTA ösztöndíjat hirdetett a kisgyermeket nevelő kutatónők és kiskorú gyermeküket egyedül nevelő kutatók tudományos előmenetelének elősegítése érdekében. Az ösztöndíjra azok pályázhatnak, akiknek akadémiai doktori disszertációja előrehaladott állapotban van, és annak befejezése egy éven belül várható. Az ösztöndíj iránt nagy volt az érdeklődés, s a támogatást nyolc nő és két férfi nyerte el, az utóbbiak kisgyermeküket egyedül nevelő apák. Nyilvánvalóan a női akadémikusok számának növelésében az ösztöndíj jótékony hatásai csak évek múlva fognak jelentkezni.

Mindenképpen a női akadémikusok ügyét segítette az is, hogy az Elnöki Bizottság korábbi javaslatai nyomán az MTA 189. közgyűlésén az Akadémikusok Gyűlése elfogadta az akadémikusválasztás új eljárási szabályait. (MTA 189. Közgyűlés Akadémikusok Gyűlése 7/2018. (V. 8.) sz. határozat.) Ennek lényeges pontja volt, hogy a tudományos osztályok között egyenlően el nem osztható levelező tagsági helyek felére mindenképpen női tagjelöltek kerüljenek.⁴ Elmondható,

⁴ A dokumentum 5. § (8) bek. értelmében az MTA Elnökségének – a 2019. évi tagválasztó közgyűlést megelőzően a levelező tagsági helyeknek a tudományos osztályok közötti elosztása során – az osztályok között egyenlően el nem osztható levelező tagsági helyek felét (páratlan számú hely esetén azok felét egész számra felfelé kerekítve) elsősorban azok között a tudományos osztályok között kell szétosztania, amelyek az osztályok között egyenlően elosztott helyre női jelöltet javasoltak; másodsorban pedig az Elnökségnek olyan női jelöltekkel kell támogatnia, akik az osztályukon elnyerték ugyan a szavazatok több mint 50%-át, de a rangsorban elért helyük az egyenlően elosztott hely megszerzésére mégsem volt elegendő.

hogyan a 2018/19. évi jelöltállítás során sokkal láthatóbbá válhattak a rátermett, akadémikussá jelölésre alkalmas nők.

A bizottság nemcsak az akadémikus nők ügyével foglalkozott, hanem a kutatónők és a kisgyermekes családok helyzetével is. Javasatainak első csoportjába sorolhatók azok, amelyek a munkába visszatérő kismamákat segítenék abban, hogy csökkenthessék a tudományos karrierjükben bekövetkezett lemaradásukat.⁵ A javaslatok második csoportja a gyermekvállalással kapcsolatos intézkedésekre vonatkozott, s azok a kisgyermekes családokat érintették.⁶ Harmadik csoportba sorolhatók azok az ajánlások, amelyek a nők teljesítményeinek és a női kutatók szakmai eredményeinek láthatóvá tételével foglalkoztak; ez utóbbiak nemcsak sokféle intézkedést, hanem hosszú távon szemléletmódosulást is igényelnek, csak remélni tudjuk, hogy előbb-utóbb ezek is megvalósulnak.⁷

⁵ Példaként megemlíthető, hogy a szülés és gyermekgondozás után munkába visszatérő kutatónőket – kérésükre – bizonyos ideig mentesíteni kellene az adminisztratív és szervezési feladatoktól, annak érdekében, hogy kutatómunkájukban a távollét miatti esetleges lemaradásokat pótolni tudják. A különféle pályázatok elbírálásánál ne az utolsó öt év publikációs tevékenysége legyen a meghatározó, ez ugyanis a kisgyermekes anyáknál nem biztos, hogy helyes képet ad a pályázó addigi munkásságáról. Egy speciális utazási keret biztosítása a kisgyermekes kutatónők számára külföldi konferencián való részvétel céljából szintén segítené már a gyermekvállalás előtt kiépített nemzetközi kapcsolatok ápolását, fejlesztését.

⁶ Az oktatásban részt vevő kisgyermekes szülők igényeinek figyelembevétele a tanórák beosztásánál a munka és magánélet területeinek összehangolhatóságát célozta meg. Ehhez hasonló célt kívánna elérni a részmunkaidő vagy távmunka biztosítása várandós anyák és kisgyermekes szülők számára, továbbá az éves szabadságok családbarát kiadása; vagy az egyetemek, kutatócentrumok közelében bölcsődei, óvodai helyek biztosítása, mégpedig a gyermekek felügyeletének nagyfokú időbeli rugalmasságával. Megemlíthető még videokonferenciák szervezése; az elektronikus szavazások lehetőségének növelése; tudományos rendezvényeken gyermekfelügyelet biztosítása; nyári szünetekben elérhető árú, színvonalas intézményi nyári táborok szervezése.

⁷ E javaslatok központi gondolata az, hogy mivel a nők kevésbé vannak benne az informális hálózatokban, ezért ritkábban is javasolják őket szakmai szervezetekben, bizottságokban betöltendő különféle pozíciókra. Az Elnöki Bizottság azt fogalmazta meg, hogy a rendezvények és bizottságok kialakításánál tudatosan figyelni kell a nemek kiegyensúlyozottságára, így például valósuljon meg a nők/férfiak arányának figyelemmel kísérése rendezvényeken, bizottságokban. A különféle ösztöndíjak felől döntést hozó bizottságok összetételénél vegyék figyelembe a nemek arányát, és az tükrözze az adott tudományterületen belüli nemek közti arányt. Az MTA különféle bizottságai beszámolóikban külön térjenek ki arra, hogy az adott bizottság összetételében hogyan alakul a férfiak és a nők aránya. A jövőben a pályázati beszámolóikban kérjenek adatokat arra vonatkozóan is, hogy az adott pályázat keretében megtartott konferenciákon miképpen alakult a férfi és női előadók aránya. A tudományos rendezvények szervezése során külön figyelmet kellene fordítani a férfi és női előadók megfelelő arányára. Végül a mentorálásról való intézményi gondoskodás és a nők tudatos karrierépítésének segítése szerepelt a bizottság felvetései között.

Szociológiai kutatás

Mivel a jelöltállítás joga a jelenlegi akadémikusok kezében van, a bizottság szette volna előzetesen megismerni az akadémikusok álláspontját egy-két kapcsolódó kérdésben. Éppen ezért a bizottság 2018 folyamán az MTA tagjai körében anonim felmérést végzett három alapvető témával kapcsolatban: javasoltak-e már nőt MTA tagságra, valamint saját szakmájukban látnak-e erre alkalmas nőket, és hogy tervezik-e, hogy a következő jelölés során nőket is javasolni fognak. Az online kérdőívet az MTA Titkársága küldte ki, és a válaszok is oda érkeztek vissza. A kérdésekre 164 válasz érkezett, ami azt jelenti, hogy a megkérdezett akadémikusok 45%-a válaszolt.

Az adatokat áttekintve azt láthatjuk, hogy a válaszadók pozitívan viszonyultak a felvetett témához és a feltett kérdésekhez. A 164 válaszadó közül 82 fő válaszolta, hogy a korábbi jelölések során javasolt nőt az akadémiai levelező tagságra. (Az igen választ adók leggyakrabban egy nőt (49-en) vagy két nőt (25-en) jelöltek akadémiai tagnak.) Akik korábban jelöltek már nőket, azok több mint háromnegyede (64 fő) most is lát alkalmas női jelöltet. Viszont akik eddig még nem jelöltek nőt akadémiai tagságra, azok kétharmada is (54 fő) lát alkalmas nőket a jelölésre. Összességében tehát a 164 válaszadó akadémikus 71%-a (117 fő) pozitívan vélekedett a kérdésben, és látott a környezetében alkalmas női jelöltet. 44-en egy alkalmas női jelöltet, 43-an két alkalmas női jelöltet, 12-en pedig három alkalmas női jelöltet is láttak. (A legnagyobb megadott érték nyolc volt.) Akik láttak alkalmas női jelöltet maguk körül, azok közül – némileg meglepő módon – többen nem tervezték nő jelölését, pedig korábban már jelöltek nőt, így az összes válaszadók 61,5%-a tervezett nőt jelölni a 2019. évi tagválasztó közgyűlésre.

Összefoglalóan tehát azt mondhatjuk, hogy a válaszoló 164 akadémikus közül 117-en láttak alkalmas jelöltet, és összesen 111-en mondták, hogy terveznek jelölést is. Mindössze 46 (28%) olyan válasz érkezett, hogy saját tudományterületén nem is lát MTA tagságra alkalmas nőket. Ezek a válaszok mindenképpen azt mutatják, hogy a válaszadó akadémikusok szerint sok levelező tagságra alkalmas női jelölt van. A felmérésből arra azonban nem lehetett következtetni, hogy a megkérdezettek szerint valójában összesen hány alkalmas női jelölt van, hiszen nagy a valószínűsége annak, többen ugyanarra vagy ugyanazokra a tudós nőkre gondoltak. Ettől függetlenül, a beérkezett válaszok mindenképpen biztatók voltak a 2019. évi tagjelölések szempontjából.

3. A BIZOTTSÁGI MUNKA KÖZVETLEN ÉS KÖZVETETT EREDMÉNYEI

Figyelemfelkeltés a tudományos berkekben és azokon túl

A 2017-es megalakulása óta nagy érdeklődés, egyszersmind jelentős várakozás övezi a Nők a Kutatói Életpályán Bizottság munkáját. A rendszeres sajtóbeszámolókon túl minden évben sor került a Magyar Tudomány Ünnepeinek keretén belül egy-egy rendezvényre, előadásra vagy kerekasztal-beszélgetésre, ahol személyes és tudományos eseteket is megismerhettek az érdeklődők.

A kérdés napirenden tartása mellett azonban nyilvánvalóan az váltotta ki a legnagyobb érdeklődést, hogy vajon sikerül-e a következő (2019. évi) akadémikusválasztás során a jelenlegi keretek segítségével több női jelölt felbukkanását és tag megválasztását segíteni.

A 2018/19. ÉVI TAGJELÖLÉSEK

A 2019. május tagválasztásra az akadémikusok 110 tudós kollégát javasoltak levelező tagságra, akik között 29 nő volt, így a női tagjelöltek az összes jelöltek 26,4%-át tették ki. Az osztályokon való szavazás során a 29-ből 16 kapott 50%

4. táblázat. Az 1990 utáni női levelező tagjelöltek és levelező taggá megválasztottak száma

Közgyűlési év	Női levelezőtág-jelöltek	Levelező taggá megválasztott nők
1990 (máj.)	5	1
1990 (dec.)	2	0
1993 (máj.)	8	0
1995 (dec.)	10	1
1998 (máj.)	9	2
2001 (máj.)	12	2
2004 (máj.)	18	4
2007 (máj.)	20	7
2010 (máj.)	18	3
2013 (máj.)	14	4
2016 (máj.)	12	0
2019 (máj.)	29	10

feletti támogatottságot, és közülük 10 nő került be az MTA tagjai közé. (A 2019. évi tagválasztás eredményeivel kapcsolatban lásd még Bazsa, 2019.) Ezek mindeképpen örvendetes eredmények, hiszen az MTA fennállása óta még sohasem jelöltek ennyi nőt levelező tagságra, és az sem fordult még elő, hogy egyszerre tíz nőt válasszanak levelező taggá!

Nyugodtan állítható, hogy ilyen szempontból 2007 és 2019 a „nők éve” volt az Akadémián, miután mindkét évben legalább húsz volt a női tagjelöltek száma, és közülük 2007-ben hét, 2019-ben pedig tíz nőt választottak az MTA levelező tagjává (4. táblázat). Így 2007-ben a női jelöltek 35%-a, 2019-ben pedig 34,48%-a került be a tudós testületbe. Mindezek ellenére összakadémiai viszonylatban a női akadémikusok számát és arányát tekintve a nyugat-európai államokhoz képest a lemaradásunk továbbra is óriási.

A 2019. májusi tagválasztás után az MTA eddigi hazai női akadémikusainak száma negyvennégyre emelkedett, akik közül – fájdalom – tizenhárom tudós nő már nincs köztünk.

ÖSSZEFOGLALÁS

Mindenképpen örvendetes, hogy a kudarcos 2016. év után – amikor egyetlen nő sem került be az MTA tagjai közé – nemcsak megindult egy szakmai diskurzus, de igen fontos intézkedések is történtek annak érdekében, hogy támogassák a nők tudományos szakmai előmenetelét, és főleg, hogy segítsék a nők számára az MTA doktora cím megszerzését. Ezen intézkedések jótékony hatásai nyilván majd csak évek múlva jelentkeznek, törekedni kell azonban további hasonló intézkedések bevezetésére.

A 2019. évi akadémikusválasztás eredményei azt mutatják, hogy kellő odafigyeléssel a hatályos szabályok módosítása nélkül is növelhető – bizonyos mértékig – a női akadémikusok száma. Éppen ezért – noha a 2018 májusában elfogadott eljárási szabályok eredetileg csak az 2019. évi tagválasztásra vonatkoztak – kívánatos lenne, ha ezek a szabályok a következő tagválasztáskor is irányadók lennének. Ezzel a megoldással ugyanis ösztönözni lehet az osztályokat a nők jelölésére.

Az MTA közel két évszázados fennállása óta a 2019. évi tagválasztás volt az első, amikor egyszerre tíz nő került be a tudós testület tagjai közé. Mindez azonban nem változtat azon, hogy az MTA hazai női akadémikusainak száma még ma sem éri el a hazai akadémikusok 10%-át. A női akadémikusok száma növelésének kérdése az egész magyar tudós társadalom ügye, és hogy sikerül-e eredményt elérnünk, az mindenekelőtt azokon múlik, akik meg tudják alkotni a megfelelő szabályokat, ki tudják alakítani a támogató szabályozást, és példát tudnak mutatni a női kutatók számára.

Feltehetjük ugyanakkor a kérdést, hogy vajon félig üres vagy félig tele van a pohár. A fenti cikk célja az volt, hogy rámutasson arra, hogy már kellő szándékkal és odafigyeléssel is elérhetők fontos célok. Ha jelen vannak a jelöltek között a nők, akkor – az ideai tapasztalatok alapján – ugyanakkora eséllyel szavaznak rájuk az akadémikusok, mint a férfiakra.

Ugyanakkor a trendek gondos vizsgálata óvatosságra is int bennünket, hiszen például miközben 2007-ben is relatív jó eredmény volt, ez saját magától nem állandósult, hanem utána megtörtént a (2016-os drámai) visszaesés.

Ez felhívja a tudományos utánpótlással foglalkozó kutatók és érdeklődők figyelmét néhány fontos dologra: nem szabad levenni a kérdést a napirendről, mert akkor a régi automatizmusok, például a homoszociális reprodukció (hasonló hasonlót vonz) lépnek újra működésbe. Az utánpótlásban ugyanakkor még mindig sokkal több nő van, mint ahányan úgy érzik, hogy érdemes végigmenni a tudományos pályán, tehát eltűnnek a rendszerből a női tehetségek.

A bizottság két fontos tevékenységével mindenképpen hozzájárult a 2019-es előnyösebb eredményekhez: szemléletformálást végzett (a közeletben és az akadémiai életben). Ez elengedhetetlen ahhoz, hogy az egyenlő lehetőségeket fontosnak tartó, támogató légkör megvalósuljon. A másik fontos konkrét dolog a jelöltállítás szabályának módosítása, ami viszont csak egyetlen ciklusra szólt. Hosszú távon hatása lehet még az MTA doktora cím megszerzését ösztönző pénzügyi támogatásnak is, de mint írtuk, ezen eredmények beérésére még bőven várni kell.

IRODALOM

- Alpár D. – Barnaföldi G. G. – Dékány É. et al. (2019): Fiala kutatók Magyarországon. Felmérés a 45 év alatti kutatók helyzetéről. *Magyar Tudomány*, 180, 7, 1064–1077. DOI: 10.1556/2065.180.2019.7.13
- Balogh M. – Palasik M. (szerk.) (2010): *Nők a magyar tudományban*. Budapest: Napvilág Kiadó
- Bazsa Gy. (2019): Nők az Akadémián: beszéljenek a számok! *Magyar Tudomány*, 180, 7, 1078–1081. DOI: 10.1556/2065.180.2019.7.14
- Csépe V. (2017): Túl az üvegplafonon. Reflexiók Somogyi Péter tagtársunk javaslataira. *Magyar Tudomány*, 178, 3, 359–364. <http://www.matud.iif.hu/2017/03/12.htm>
- Csermely P. (2017): A nők tudományos előmenetele mint felülről korlátozódó hálózatos jelenség. *Magyar Tudomány*, 178, 5, 624–626. <http://www.matud.iif.hu/2017/05/16.htm>
- Hargittai M. (2016): Korlátozott pozitív diszkrimináció. *Magyar Tudomány*, 177, 7, 865. <http://www.matud.iif.hu/2016/07/12.htm>
- Kamarás K. (2016): Nők az Akadémián. *Magyar Tudomány*, 177, 7, 866. <http://www.matud.iif.hu/2016/07/13.htm>
- Lamm V. (2016): Nők az Akadémián. *Magyar Tudomány*, 177, 7, 867. <http://www.matud.iif.hu/2016/07/14.htm>
- Paksi V. (2014): Miért kevés a női hallgató a természet- és műszaki tudományi képzésekben? Nemzetközi kitekintés a „szivárgó vezeték”-metaforára. *Replika*, 85–86, 4, 1, 109–130. <http://real.mtak.hu/20053/>

- Palasik M. – Papp E. (2007): *Nők a tudományban. Áttekintés Magyarországról.* (kutatói jelentés) WS DEBATE FP6 projekt
- Pető A. (2018): Nők a tudományban. *Magyar Tudomány*, 179, 4, 550–565. DOI: 10.1556/2065.179.2018.4.9, https://mersz.hu/dokumentum/matud__173
- Solymosi F. (2017): A női akadémikusokért. A kutatónők akadémikusi tagságáért. *Magyar Tudomány*, 178, 11, 1494–1495. DOI: 10.1556/2065.178.2017.11.17, https://mersz.hu/hivatkozas/matud_59#matud_59
- Somogyi P. (2016): Alkalmasak-e nők az MTA tagságra? *Magyar Tudomány*, 177, 7, 862–864. <http://www.matud.iif.hu/2016/07/11.htm>
- Takács I. (2017): Szkülla és Kharübdisz között. Női kvóta vagy egy természetes, de évtizedeket igénylő lassú változás a női akadémikusok arányában? *Debreceni Szemle*, 2, 349–363. http://szemle.unideb.hu/wordpress/wp-content/uploads/11_Takacs_2017_3.pdf
- Tigyi J. (2006): Hol teremnek az akadémikusok? – Az MTA tagjai számokban. *Magyar Tudomány*, 167, 3, 344–355. <http://www.matud.iif.hu/06mar/12.html>